

УВОДЗІНЫ

Мастацкая літаратура выконвае важную ролю ў жыцці асобы, у яе адносінах да свету. Перажываючы разам з героямі твораў пэўныя жыццёвыя сітуацыі, маленькі чытач набывае сацыяльны і эстэтычны вопыт. Даверлівыя ж адносіны дзіцяці да кнігі адкрываюць перад настаўнікам шырокія магчымасці фарміравання асноў светаўспрымання падрастаючага пакалення.

Несумненна, што дзіцячая мастацкая літаратура – гэта частка агульналітаратурнага працэсу. Тым не менш, яна мае свае асаблівасці, без ведання якіх немагчыма дасягнуць паразумення паміж настаўнікам і вучнем.

Нельга забываць, што *«літаратура – жывая, рухомая мастацкая сістэма, якая чуйна рэагуе на змены жыцця»*¹, таму выхавацелю, настаўніку ў вучэбна-выхаваўчым працэсе варта ўлічваць час напісання твора і ступень яго актуальнасці.

Беларуская дзіцячая літаратура ўтрымлівае ў сабе вялікі пазнавальна-выхаваўчы патэнцыял, які неабходна засвоіць будучым спецыялістам дзеля якаснага здзяйснення навучальна-выхаваўчага працэсу ў дзіцячых садках, пачатковай і сярэдняй школе.

Мэты дысцыпліны «Беларуская дзіцячая літаратура» – даць уяўленне пра спецыфіку дзіцячай літаратуры, пазнаёміць з асаблівасцямі гісторыка-літаратурнага працэсу розных перыядаў, прааналізаваць асаблівасці творчасці пісьменнікаў.

Каб знайсці патрэбныя мастацкія творы для выкарыстання іх на ўроках і пазакласных занятках, для падрыхтоўкі ранішнікаў, гутарак з вучнямі (напрыклад, пра культуру паводзін, вучобу, сяброўства, пра адносіны іх да прыроды, музыкі, пра дзіцячыя мары і захапленні), настаўніку мала толькі ведаць літаратуру. Вельмі важна яшчэ тонка адчуваць спецыфіку дзіцячай літаратуры.

---

¹ Борев, Ю.Б. Эстетика: в 2 т. / Ю.Б. Борев. Смоленск, 1997. Т. 1. С. 530.

У 1931 г. у артыкуле «Праблемы сучаснай беларускай дзіцячай літаратуры» вядомы пісьменнік Алесь Іванавіч Якімовіч галоўны недахоп нашай літаратуры для дзяцей бачыў у ігнараванні запатрабаванняў дзіцяці як чытача, калі некаторыя аўтары, якія пісалі для малых, глядзелі на гэтую літаратуру як на з'яву спрошчаную: маўляў, дзеці неразборлівыя чытачы, таму ўсё спажывуць. На праблеме спецыфікі дзіцячай літаратуры ён таксама сканцэнтравваў увагу ў сваім выступленні на I Усебеларускім з'ездзе пісьменнікаў (чэрвень 1934 г.). Падкрэсліўшы, што літаратура для дзяцей – раўнацэнная частка ўсёй беларускай літаратуры, Алесь Іванавіч зрабіў важнае ўдакладненне: раўнацэнная, але спецыфічная, і спецыфіка гэтая не ў спрашчэнні, не ў зніжэнні якасці дзіцячых кніг, а наадварот – у адборы найбольш важнага і цікавага для дзяцей матэрыялу, які павінен быць ярка аформлены з улікам узроставых і псіхалагічных асаблівасцей дзяцей.

На значэнне кніг у жыцці дзяцей звярнула ўвагу ў адным з інтэрв'ю знакамітая пісьменніца А. Васілевіч. Яна адзначыла, што мастацкае слова мае асаблівасць хваляваць душу дзіцяці, адкрываць перад ім таямніцы свету. *«Няхай кожны з нас успомніць тое, ні з чым не параўнальнае свята, якое прынесла яму першая кніжка. Следам за ёю з'явілася другая, трэцяя... І якім дзівосным зрабіўся свет, колькі загадак загадалі і адгадалі нам кніжныя старонкі! Якія струны абудзілі яны ў некрунутаю дзіцячай душы і які сугучны водгук выклікалі ў ёй»*¹. У дадзеным выпадку А. Васілевіч ускосна вылучыла адну з вельмі важных асаблівасцей дзіцячай літаратуры: *яе здольнасць абуджаць у маленькага чытача пачуццё суперажывання, спрыяць узнікненню ў яго эмацыйна-каштоўнасных адносін да свету.*

На вызначальную ролю кніг у сваім жыцці звяртаў увагу Я. Маўр; ён зазначыў, што і пісьменнікам, мусіць стаць дзякуючы кнігам, бо яны яму адкрылі свет і людзей, абудзілі творчую фантазію. *«Дык і нам усім трэба, – падкрэсліў пісьменнік, – клапаціцца аб тым, каб і ўнукі, і праўнукі нашы, сённяшнія і заўтрашнія малыя чыта-*

---

¹Васілевіч, А. Інтэрв'ю / А. Васілевіч // Літаратура і мастацтва. 1973. 23 сак.

чы нашы казалі, калі вырастуць: усім добрым яны абавязаны кнігам...»¹.

Неабходна змалку прывабіць дзяцей кнігай, выклікаць у іх устойлівую цікавасць да чытання. Далучэнне да кніжнай культуры пачынаецца з дзіцячага садка, але актывізуецца гэты працэс у пачатковых класах, што падкрэсліў яшчэ Я. Колас у сваёй «Методыцы роднай мовы» (1926). В. Вітка звярнуў увагу на тое, што ў пачатковых класах методыка выкладання найбольш складаная, таму многае залежыць ад таго, хто будзе весці вучняў-пачаткоўцаў па дарозе пазнання і адкрыццяў. Працаваць у малодшых класах, паводле вызначэння пісьменніка, павінны таленавітыя, творчыя настаўнікі, якія выбралі сваю прафесію па праву прызвання і любові, бо першыя школьныя ўражанні вельмі ўплываюць на свядомасць дзіцяці: фарміраванне яго асобы адбываецца пад іх непасрэдным уздзеяннем.

В. Вітка піша пра неабходнасць папярэдзіць механічнае завучванне (зазубрыванне) вучнямі правіл граматыкі, падкрэслівае, што з першых дзён трэба праз гульню далучаць іх да слоў роднай мовы. Гэтаму актыўна спрыяе выкарыстанне на ўроках і пазакласных занятках твораў беларускай дзіцячай літаратуры. Несумненна, больш эмацыянальна яркім, запамінальным будзе, напрыклад, урок, прысвечаны вывучэнню беларускага алфавіта, калі настаўнік у сваё тлумачэнне ўключыць тэксты з азбук, што напісаны беларускімі пісьменнікамі. Дарэчы, першую ў беларускай савецкай дзіцячай літаратуры азбуку (вершаваную) «Слухай – запамінай» выдаў у 1948 г. А. Якімовіч. Значна пазней, ужо пачынаючы з 70-х гг., былі напісаны дзесяткі азбук; іх аўтары выявілі вынаходлівасць, фантазію, уменне ўключыць у азбукі пазнавальныя звесткі, гульнявыя эфекты, прыгоды.

Нярэдка ў азбуках звычайныя літары нібы ажываюць, становяцца дзеючымі асобамі, часам арыгінальна падкрэслены і асаблівасці абрысаў літар, асаблівасці іх гучання, як, напрыклад, у «Жывой азбуцы» А. Вольскага. Тут удала знойдзена асацыятыўнае супастаўленне літары Ж з жуком, а паўтораны ў пяці радках верша зычны

¹Гілевiч, М. «Хоць малыя, але – чалавекі!»: Інтэрв'ю з Я. Маўрам / М. Гілевiч // Літаратура і мастацтва. 1965. 10 жн. С. 3.

[ж] выразна перадае характэрнае гудзенне жука. Арыгінальна прадстаўлены і іншыя літары, напрыклад літара Я, якая «горда выставіла ножку». Запамінаюцца афарыстычна адточаныя радкі пра сямейную роднасць літар: усе яны – ад А да Я – адна сям’я – алфавіт, а ў ім кожная літара патрэбная і важная.

Можна прывесці прыклады і з іншых азбук: «Азбука Васі Вясёлкіна» В. Віткі, «Азбука. Вясёлы вулей» Р. Бардуліна, «Азбука» М. Пазнякова, «Вясёлая азбука – кніжка-размалёўка ў загадках-пацешках» М. Маляўкі і К. Камейшы, «Смачныя літары» Е. Лось, «Села Мурка на падмурку» (азбука для панурых – у скорогаворках і каламбурах) М. Чарняўскага і інш. Рытмізаванай прозай напісаны «Азбукоўнік» У. Ягоўдзіка, у жанры казкі-забаўлянкі – «Вясёлая азбука» У. Ліпскага; з празаічных казачных мініячур, насычаных займальнымі дыялогамі, складаецца «Жывая азбука» А. Якімовіча і інш.

Неацэнным скарбам практычнай педагогікі з’яўляюцца народныя, а таксама літаратурныя займальныя, дасціпныя, звонкія пацешкі (забаўлянкі), загадкі, заклічкі, скорогаворкі, неверагодзіцы, шарады, задачкі, заданні на амонімы, антонімы, лагагрыфы і інш. Яны здзіўляюць, захапляюць, цешаць вучняў-пачаткоўцаў сваім зместам, гучаннем і фарбамі, адценнямі роднай мовы, узбагачаюць слоўнікавы запас дзяцей, актывізуюць іх вобразнае мысленне, задавальняюць патрэбу дзяцей гуляць са словамі, слухаць іх гучанне, мелодыю.

Адна са спецыфічных асаблівасцей дзіцячай літаратуры ў тым, што творы пісьменнікаў зарыентаваны на пэўны ўзрост дзіцяці (дашкольны, малодшы школьны, сярэдні (падлеткавы) школьны, старшы школьны (юнацкі) узрост), і ў адпаведнасці з гэтым тыя ці іншыя творы ўключаюцца ў дзіцячае чытанне дашкольных выхаваўчых устаноў і школ. Уменне ўлічыць узрост дзяцей – важнае сведчанне майстэрства дзіцячага пісьменніка, і калі ён гэтага не зможа зрабіць, дык атрымаецца кніжка без адраса, як адзначаў М. Горкі, не патрэбная ні дарослым, ні дзецям.

Важная асаблівасць дзіцячай літаратуры – яе сувязь з педагогікай і псіхалогіяй. В. Вітка падкрэсліваў, што не можа быць дзіцячым пісьменнікам аўтар, які ў самой душы сваёй не з’яўляецца педагогам. Хваляючыя словы пра

прызванне і абавязак дзіцячага пісьменніка выказала А. Васілевіч: «Дзіцячы пісьменнік... Яму патрэбна сапраўдная адвага і, несумненна, вялікі талент. Бо, абраўшы сабе гэтае высокае званне, ён вымушаны як бы перад усім светам пацвердзіць: "Я пішу для дзяцей і тым самым бяру на сябе адказнасць быць іх настаўнікам і правадніком у Краіну Нязведанага..." Правадніком! А хто не ведае, як многа патрабуецца ад правадніка?»¹

Выхавацель, настаўнік павінны ўлічваць наступныя асаблівасці псіхалогіі дзіцяці ў працэсе падрыхтоўкі літаратурнага твора да знаёмства з ім:

- *вельмі моцная патрэба дзяцей дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту ў гульнявой дзейнасці*, таму важную функцыю пры знаёмстве іх з літаратурнымі творамі павінны выконваць ролевыя гульні, у якіх можна выкарыстоўваць літаратурны матэрыял (некаторыя прыклады такіх ролевых гульняў будуць прыведзены ніжэй); навучанне і выхаванне на прыкладзе літаратурных твораў можа паводле сваёй формы ператварацца ў захапляльны гульнявы працэс;

- *пастаяннае знаходжанне малодшых школьнікаў у палоне ўражанняў ад пачутага і ўбачанага*, адсюль літаратурныя факты, здольныя выклікаць у вучняў станоўчыя эмоцыі, ствараць сітуацыі эстэтычнага захаплення. Усё гэта падмурак для фарміравання чулай, эмацыйнай асобы, якая здольная бачыць прыгожае не толькі ў жыцці, але і ў літаратурных творах;

- *імкненне малодшых школьнікаў да пераймальнасці, што дазваляе фарміраваць у іх на прыкладзе літаратурных твораў уменні выбару станоўчага ўзору для пераймання;*

- *патрэба ў знешніх уражаннях*: малодшых школьнікаў прываблівае знешні бок прадметаў, з'яў, падзей як у рэальным свеце, так і свеце ўяўленым, якім з'яўляецца мастацкі твор і матэрыяльнае яго выражэнне – кніга і яе мастацкае афармленне; на грунце гэтага ўспрымання дзяцей выхавацелі і настаўнікі могуць фарміраваць у іх вобразнае мысленне праз такія формы дзейнасці, як маляванне, ілюстраванне да літаратурных фактаў, якія

¹Васілевіч, А. Люблю, хвалюся – жыву: нататкі, эсэ, роздум / А. Васілевіч. Мінск, 1986. С. 225.

асабліва здзівілі, уразілі дзіця, малюнкавыя дапаўненні да ілюстрацый кнігі, якія асабліва яму спадабаліся;

● *фарміраванне ў школьніка з дапамогай літаратурных твораў* азначнай і ўнутранай маральнай пазіцыі.

Выкарыстоўваць творы дзіцячай літаратуры ў выхаваўчым і навучальным працэсе выхавацелі, настаўнікі павінны пасля аналізу адзінства зместу і формы, тэкставай і пазатэкставай (мастацкае афармленне) інфармацыі. Змест мастацкіх твораў пажадана характарызаваць з улікам асаблівасцей яго формы (вершаваная, праявічаная), напрыклад, звярнуць увагу дзяцей на тое, як меладычна гучыць верш, як ствараецца пазытыўны вобраз, вызначыць настрой, які выклікае твор. Важнае значэнне пры гэтым мае выразнае чытанне твора выхавацелем, настаўнікам: сіла голасу, рытм чытання, інтанацыі, паўзы і інш., вылучэнне тых вобразаў, якія затым будуць характарызавацца. Пры знаёмстве дзяцей, напрыклад, з казкамі мэтазгодна весці гутарку пра асаблівасці характару іх герояў, пачатку і фіналу казак на зразумелым для дзяцей узроўні – аб рэальным і нерэальным, праўдзівым і выдуманым у іх дзеля таго, каб дзіця магло атаясамліваць казканае з казкальным, а рэальнае з рэальным, вызначаць ступень суадноснасці казкачнага і рэальнага. Зразумела, што такія гутаркі праводзяцца сістэматызавана, павінны мець цікавую і займальную форму, спрыяць назапашванню дзецямі ведаў пра асаблівасці літаратурнага адлюстравання зразумелых ім фактаў жыцця, знаёмых у ім з'яў, пачуццяў, людзей. Можна іх суправаджаць творчымі заданнямі (гульнямі) кшталту «намалюем вобраз з казкі ці верша», «складзем казку ў падарунак бацькам (брату ці сястры, бабулі ці дзядулі, сябру) да дня нараджэння», «я хачу быць пісьменнікам і паспрабую змяніць характар героя гэтай казкі». У той жа час варта зазначыць, што такія творчыя заданні патрабуюць папярэдняй падрыхтоўкі, асабліва апошняе з названых вышэй. Вядома, што дашкольнікі, а ў некаторых выпадках і малодшыя школьнікі, адказваючы на пытанне «кім ты хочаш быць?», называюць прафесію, не ведаючы яе сутнасці. Калі ж настаўнік спрабуе высветліць, а чаму менавіта гэтая прафесія цікавіць дзіця, у чым яе асаблівасці, то такія пытанні часта застаюцца без адказу. Таму пры звароце да творчага задання «я хачу быць пісьменнікам і паспрабую

змяніць характар герояў гэтай казкі» настаўнік папярэдне мусіць прадумаць змест і форму аповеду пра пісьменніка як творцы.

Поспеху выхаваўчага і навучальнага працэсаў спрыяе мастацкае афармленне кнігі. Нашы дзіцячыя кніжкі радуць вынаходлівасцю мастакоў, іх багатай фантазіяй. І гэта вельмі важна, бо, як зазначыла вядомая дзіцячая пісьменніца Э. Агняцвет, у дзіцячай кнізе (асабліва для малодшых чытачоў) «ёсць два аўтары: пісьменнік і мастак»; тыя з дзяцей, якія яшчэ не ведаюць азбукі, успрымаюць кнігу па змешчаных у ёй малюнках.

Арыгінальнай у кантэксце акрэсленай праблемы з'яўляецца кніга «Аз + Букі» (2005), складальніца якой – Т. С. Тарасава. Ілюстрацыі да гэтага выдання зрабіла таленавітая беларуская мастачка Т. Беразенская; мастацкае афармленне кнігі вызначаецца глыбокім майстэрствам і добрым адчуваннем спецыфікі дзіцячай кнігі.

Пры планаванні сваёй працы з дзецьмі выхавацелі, настаўнікі павінны звяртаць асаблівую ўвагу на мастацкае афармленне кнігі як на развіваючы фактар у навучальна-пазнавальным працэсе.

Важнае значэнне мае ўлік узроставых асаблівасцей дзяцей, якім адрасавана выданне, адпаведны выбар каляровай палітры, якая магла б выклікаць станоўчыя эмоцыі і асацыяцыі ў дзяцей, адпаведнасць зместу малюнкаў зместу і сэнсу эпизодаў кнігі, яе (калі ў ёй змешчаны вершаваныя творы) мастацкай вобразнасці. Акрамя таго, немалаважнае значэнне мае і ўлік дамінуючай «моды» (яна можа быць знаёмай дзіцяці па мультыплікацыйных фільмах, коміксах, кніжках для малявання) на форму малюнка для малых чытачоў, гледачоў, бо дзіцячая свядомасць успрымае і ацэньвае новыя праявы жыцця праз прызму ўжо знаёмых (вядомых) ёй форм: прадметаў, эмоцый, адносін, ацэнак і інш. У той жа час мастак не павінен ісці абсалютна за «модай» на дзіцячы малюнак, бо не ўсё ў ёй мае эстэтычную вартасць. Малюнкi, змешчаныя ў дзіцячай кнізе, павіны спрыяць фарміраванню вобразнага мыслення дзіцяці, спасціжэнню ім з дапамогай бацькоў, выхавацеляў, настаўнікаў сэнсу твора.

Спецыфіка дзіцячай літаратуры – паняцце, якое развіваецца, мяняе свае абрысы. Тэндэнцыі паглыблення яго зместу вызначаны яшчэ і тым, што сучасныя дзеці ат-

рымліваюць значна больш інфармацыі, чым іх аднагодкі ранейшых пакаленняў. Яны жывуць у іншых умовах, растуць у век камп'ютэрызацыі і іншых, амаль казачных, навуковых адкрыццяў. Кампакт-дыскі з відэазапісамі любімых мультфільмаў і кінафільмаў, камп'ютэры, мабільная сувязь – гэтыя і іншыя паняцці ўвайшлі не толькі ў актыўны слоўнікавы запас дзяцей, а сталі прывамі іх паўсядзённага жыцця. Натуральна, што такія змены зрабілі адбітак і на пазнавальныя працэсы ў сьвядомасці дзяцей. А гэта ў сваю чаргу знайшло адлюстраванне ў сучаснай дзіцячай літаратуры. Яшчэ у кнізе «Урокі» В. Вітка пісаў, што «развіццё сучаснага дзіцяці цяпер залежыць ад магутных, індустрыялізаваных крыніц інфармацыі – тэлебачання, радыё, кіно». Пры гэтым, як зазначыў пісьменнік, «<...> уражлівая натура дзіцяці <...> пачынае прыстасоўвацца, прывыкаць да тых, ужо гатовых, выпрацаваных штампаў, якімі так ахвотна задавальняюцца інертнасць і гультаіства, абьякавасць і бяздушнасць думкі і пачуцця»¹.

У такіх умовах вельмі важна для настаўніка зрабіць правільны выбар мастацкага твора для дзіцячага чытання, каб сфарміраваць чытацкую матывацыю. Формы працы з літаратурным твораў павінны быць настолькі цікавымі і змястоўнымі, каб яны выклікалі ў вучня жаданне аддаць перавагу чытання мастацкага твора, а не прагледу відэа-, тэлефільмаў, аддаць перавагу рэальнай цікавай гульні, а не віртуальнай з дапамогай камп'ютэра. Гэта вельмі складаная задача. І яе павінны таксама ўсведамляць сучасныя дзіцячыя пісьменнікі, ад мастацкіх твораў якіх, узроўню іх займальнасці, пераканальнасці ў многім залежыць працэс фарміравання асобы дзіцяці.

Сацыяльна-палітычныя змены ў грамадстве, якія адбыліся ў 1980–1990-х гг. XX ст., паўплывалі не толькі на асаблівасці развіцця беларускай дзіцячай літаратуры гэтага перыяду і пачатку XXI ст., а і на прынцыпы адбору твораў для дзіцячага чытання ў дашкольных выхаваўчых установах, школах. З рэкамендацыйных для дзіцячага чытання спісаў твораў выключаны тыя, змест якіх у но-

---

¹Вітка, В. Урокі: артыкулы, выступленні, нататкі / В. Вітка. Мінск, 1986. С. 235.

вых умовах страціў сваю актуальнасць, вызначаецца на-
вязлівым дыдактызмам, спрошчанасцю, літаратурныя
вартасці якіх далёкія ад мастацкасці.

У той жа час варта звярнуць увагу на тое, што большая
частка твораў беларускай дзіцячай літаратуры – гэта
творы, якія вызначаюцца сваёй мастацкай і выхаваўчай
значнасцю, бо заўсёды ў беларускай дзіцячай літаратуры
бруіла, іскрылася крынічна-светлая плынь сапраўднага
мастацтва. Таму і сёння яны застаюцца ў літаратурна-вы-
хаваўчым актыве, захапляюць, радуюць дзяцей, далуча-
юць іх да роднага слова, да ідэалаў добра, прыгажосці, ча-
лавечнасці. Ролю мастацкага слова ў яго ўздзеянні на ча-
лавека, на свядомасць дзіцяці ў тым ліку, маляўніча
акрэсліў Я. Купала ў вершы «Песня і казка» (1921): «*Пес-
ня і казка // Ходзяць у пары, // Сеюць па свеце //*
*Дзівы і чары, // \¹ Будзяць спрасоння // Думкі дзіця-
чы, // Як той уранні // Промень свяцячы. // * Песня
і казка // Як у крышталі, // Свету пакажуць // Тай-
ныя далі <...>»².

Актуальнымі да сённяшняга часу застаюцца творы
для дзяцей А. Александровіча, Зм. Бядулі, А. Якімовіча,
Ул. Дубоўкі, Я. Маўра, М. Лынькова, К. Чорнага, В. Воль-
скага, В. Віткі, С. Шушкевіча і іншых пісьменнікаў; дзіця-
чая літаратура савецкага часу – гэта важная частка на-
цыянальнага прыгожага пісьменства, а яе лепшыя на-
быткі – дарагі духоўны скарб нашага народа.

Сучасная беларуская дзіцячая літаратура ў новых
умовах упэўнена выйшла на больш шырокія тэматычныя
абсягі, больш поўна, глыбінна гучыць сёння ў ёй тэма
Бацькаўшчыны: менавіта Беларусь – наша Айчына, наш
дом, наша маці. У той жа час інтэрнацыянальная тэма, тэ-
ма садружнасці народаў свету не выключана з ліку вельмі
важных і актуальных.

Значна ўскладнілася становішча ў свеце, і таму больш
напружана, драматычна гучыць тэма лёсу планеты Зям-
ля. Беларuskія пісьменнікі ў сваіх творах увасобілі многія
трывогі сённяшняга складанага часу, адзначанага эка-
лагічнымі катастрофамі, рэлігійнымі і палітычнымі су-

¹Знак // \ указвае на новую строфу.

²Купала, Я. Поўны збор твораў у 9 т. / Я. Купала. Мінск, 1997. Т. 4.
С. 95.

тычкамі, крывавымі жорсткімі войнамі. Аўтары падкрэсліваюць, калі будуць на планеце згода і ўзаемаразуменне, дзеці стануць шчаслівымі, яны змогуць глядзець на свет *«вачамі найчысцейшай Дабрыні»*.

Трывога за лёс дзяцей таксама выразна гучыць у беларускай паэзіі, прозе, публіцыстыцы. Пісьменнікі звяртаюць увагу на тое, што ўсе дарослыя павінны заўсёды дарыць дзецям надзею ў заўтрашні дзень, бацькі – сваю любоў – ад гэтага залежыць наша будучыня. Пісьменнікі – адданыя сябры малых чытачоў – ведаюць, як патрэбны дзецям у сённяшнім складаным жыцці ўвага і падтрымка, каб уратаваць іх душы ад жорсткасці і практыцызму, развіць і ўмацаваць прыроджаны аптымізм, лепшыя імкненні, дапамагчы стаць стваральнікамі сваёй асобы.

У сваю чаргу, выхавачель, настаўнік з дапамогай твораў дзіцячай мастацкай літаратуры павінен фарміраваць самадастатковую асобу, мець цэласнае ўяўленне пра этапы і працэс развіцця дзіцячай літаратуры. Вельмі важна, каб настаўнік, які працуе ў пачатковых класах, не толькі прыгожа чытаў і гаварыў, але і ведаў шмат вершаў, казак, загадак, займальных неверагодзіц, заклічак, дзіцячых гульніяў. Яго захапленне літаратурай, чытанне твораў на памяць стане для вучняў прыкладам, павысіць іх цікавасць да літаратуры, будзе садзейнічаць іх эстэтычнаму і духоўнаму выхаванню.

Вядомы псіхалаг М. С. Мухіна адзначае: *«Слухаючы казкі і гісторыі, якія чытае настаўнік, успрымаючы з'явы прыроды, разглядаючы ілюстрацыі да кніжак і арыентуючыся на эмацыйныя адносіны настаўніка да таго, што разбіраецца на ўроку, дзіця засвойвае не толькі інфармацыю, але і яе ацэнку дарослым. Яно вучыцца эмацыйна-каштоўнасным адносінам да акаляючага свету. Настаўнік рознымі сродкамі вучыць дзіця пачуццям цудоўнага, камічнага і інш., і дзіця праз знешняе перайманне альбо ўнутранае глыбіннае пранікненне ў з'яву адкрывае для сябе палітру новых чалавечых эмацый і пачуццяў»¹.*

Гэтыя высновы гарманічна праецыруюцца на працэс знаёмства дзіцяці з творамі дзіцячай літаратуры з дапа-

¹Мухіна, В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В.С. Мухіна. М., 1998. С. 318.

могай бацькоў і настаўнікаў. Бо прыгожае пісьменства для дзяцей спрыяе, акрамя іншага, выхаванню ў іх пачуцця суперажывання іншаму чалавеку. А гэта ў сваю чаргу нараджае і спачуванне, і спагаду, і сурадасць у адносінах да іншых людзей. Дзіцячая літаратура з яе маральнымі арыентацыямі на спрадвечныя агульначалавечыя каштоўнасці здольная ствараць падмурак трывалых духоўных адносін у грамадстве. Ва ўмовах, калі перавага аддаецца тэхнічным носбітам інфармацыі, задача бацькоў, выхавацеляў, настаўнікаў – умела данесці маральны скарб дзіцячай літаратуры, зафіксаваны ў мастацкім слове, да свядомасці дзіцяці, асоба якога толькі фарміруецца. Бо працэс успрыняцця літаратурнага мастацкага слова, вобраза, сюжэта спрыяе паступоваму нараджэнню станоўчых эмоцый, перажыванняў, маральных арыентацый у свядомасці дзіцяці. І такая паступовасць¹, якая замацоўваецца шэрагам сітуацый, здольная спрыяць фарміраванню трывалых маральных якасцей асобы.

Матэрыял дапаможніка падрыхтаваны ў адпаведнасці з тыпавай праграмай «Беларуская дзіцячая літаратура»² і прадстаўлены ў гістарычнай паслядоўнасці.

Аўтарамі асобных тэм з'яўляюцца А. М. Макарэвіч («Уводзіны»; 2; 5.1; 5.2; «Пасляслоўе», «Літаратура»); М. Б. Яфімава («Уводзіны»; 2; 6.1; 6.2; 6.3; 7.3; 7.5; 8.7); Т. Борбат (1; 3; 4; 8.1.2); І. Дз. Воюш (1; 3; 4; 8.1.2); І. М. Кульбяккова (5.3; 5.4; 8.1.1); Я. І. Клімуць (6.1; 7.1; 7.2; 7.4; 7.7; 8.1.1; 8.4; 8.8); А. В. Шапава (6.4; 7.8); Вал. М. Смаль (6.5; 8.2); В. М. Смаль (8.2); А. Л. Верабей (7. 9); В. І. Караткевіч (8.1.1; 8.1.3; «Літаратура»); А. І. Бельскі (8.3); А. Э. Сабуць (8.5); Л. Г. Бараноўская (8.6).

¹Паступовасць як супрацьдзеянне прэсінгавай плыні эмоцый, якія навязваюцца дзіцяці, напрыклад, у сучасным дзіцячым кіно, калі маленькі чалавек пры гэтым не здольны якасна асэнсаваць такую імкліваю плынь эмоцый і падзей, спраецываць маральныя ўрокі ад такой плыні падзей на адносіны з роднымі і блізкімі людзьмі, акаляючым светам.

²Макарэвіч, А.М. Вучэбная праграма для вышэйшых навучальных устаноў па спецыяльнасцях: 1-01 02 01 Пачатковая адукацыя. 1-01 02 02 Пачатковая адукацыя. Дадатковая спецыяльнасць / В. І. Караткевіч, А. М. Макарэвіч. Магілёў, 2005.